

VIACVRSTVOVOSŤ PAMÄTÍ ANTONA BALÁŽA (recenzia)

MONIKA ADAMICKÁ

BALÁŽ, Anton: *Môj príbeh sa ešte nekončí*. Bratislava: Marenčin PT, 2024. 348 s.

Pamäte Antona Baláža *Môj príbeh sa ešte nekončí*, ktoré vyšli vo vydavateľstve Marenčin PT v prvej polovici tohto roka, sú akýmsi hľadaním odpovede na fundamentálnu otázku spisovateľa: „Ale koho to zaujíma?“ Cez príbehy vlastného života podáva obraz autora snažiaceho sa nájsť si svoju cestu tvorivosti v dvoch odlišných režimoch, pričom tým prvotným impulzom k dráhe spisovateľa bolo jednoduché slovo biblického významu v prenesenom zmysle, pretože „na počiatku naozaj bolo slovo – pre mňa v textoch, ktoré mi sprostredkovali tí dávni čítači“ (6). Kniha nie je výlučne autobiografiou spisovateľa, ale autor sa vo svojich spomienkach pohybuje vo viacerých rovinách.

Baláž je historický. Dalo by sa povedať, že popis jeho života je akýmsi mikrokozmom v makrokozme (Česko)Slovenska a zastupuje pars pro toto životy ľudí tvoriacich našu spoločnosť v tomto období. Pozornosť pritom venuje aj drobným reáliám, ktoré formovali jeho osud od detstva v Malej Lehote, „kde si môj otec v roku 1944 postavil skromný dom“ (6), pričom práve dejinné udalosti z raného obdobia jeho života opisuje s určitou dávkou detskej hravosti, odosobnenosti, tak, ako to v tom čase vnímal: „Po neúspešnom pátraní po mandelínke americkej, prišli na rad polia bez medzí“ (16). Už v tejto vete je citelná istá irónia, ktorá je príznačná aj pre Balážovu beletristickú tvorbu, napr. pre román *Tábor padlých žien*, ktorého námetom je prevýchova prostitútok z bratislavskej Vydrice v tábore nútených prác v Novákoch. Ironizujúco sa vyjadruje k snahám socialistického režimu zabrániť prenikaniu prvkov americkej kultúry do východnej sféry vplyvu, ale hoci sa riaditeľ strednej školy, ktorú Baláž navštevoval, snažil „zabrániť preniknutiu americkej texaskovej módy na internát, nemohol ovplyvniť, aby do mesta neprenikol ďalší americký produkt: rokenrol“ (27). Využívajúc onomastickú symboliku Hronského Jozefa Maka nepriamo odsudzuje pasívne podriadenie sa človeka režimu, v ktorom „aj zajtra vždy znamenalo len včera“ (87), keď konštatuje: „Tak trp, Jozef Mak, ty večný Človek-milión“ (33).

Baláž je osobný. Mnohé kapitoly opisujúce jeho rodinný život čerpajú z hĺbky autorovho vnútra, sú osobnou svednosťou a výpoveďou o udalostiach, ktoré ho naplňali šťastím i smútkom a beznádziejou. V spomienkach sa vracia do mladosti a prežívania prvých lások, do obdobia, keď „bez uniformy a so všetkými jej telesnými pôvabmi“ spoznával krásu ženského tela, až kým nestretol budúcu manželku Martu, ktorá bola pre neho „skutočná grácia na antický spôsob“ (75). V tejto rovine príbehu sa už Baláž pohybuje v intenciách židovskej a antisemitskej tematiky a stereotypizácie, ktorá sa stala jednou z nosných tém jeho neskoršej literárnej tvorby, keď sa Židovka Marta obávala, že ju bude Baláž považovať „za dcéru židovského krčmára, typického vykorisťovateľa dedinskej chudoby, akými sa hemžila slovenská literárna klasika“ (76). S citelnou radosťou spomína na prvé roky spoločného života, „časy, šťastné a bezstarostné, hoci sme nevedeli, kde budeme bývať“ (81), na narodenie troch dcér, ktoré ho naplňali nielen potešením, ale aj strachom a ich bolesti prežíval „intenzívnejšie“ (84) ako ony. Celý tento osobný šťastný príbeh sa odohrával na pozadí doby a štátu, v ktorom „môj reportérsky idol Roman Kaliský bol prinútený živiť rodinu ako zmenový robotník v Dimitrovke“ (85), ale aj na pozadí pľúcneho ochorenia, ktoré ho sprevádzalo podstatnú časť života a malo „kafkovské črty“, hoci jeho stretnutie s tuberkulózou nebolo „také dramatické“ (209).

Veľmi citlivo opisuje tragické udalosti spojené so smrťou rodičov a zachádza do svojej najhlbšej intimity, do bezprostredných osobných pocitov, opierajúc sa o zápisky z denníkov, ktoré

si viedol od 60. rokov. Po smrti matky si do denníka zapísal: „Včera ráno, v stredu 14. augusta zomrela mama. [...] Toto nikdy neprebolí, toto navždy do každej čase radosti príleje kvapku trpkosti. Tá smrť bude už do konca v nás prítomná“ (100). Smrť si vzala nielen matku, ale „zobrala navždy aj domov“ (104), ktorý sa pre otca stal až do konca jeho života „domom smútku“ (101), pretože jej odchod natrvalo poznačil aj jeho zdravie. Po smrti otca si Baláž uvedomil, že „táto generácia starších ľudí definitívne odchádza z našej skutočnosti“ (197). Rovnako citlivo, ako reagoval na smrť matky, opisuje aj svoje pocity po skone otca: „Nedokážem na to myslieť bez najhlbšieho pohnutia, plačem“ (197).

Baláž je literárny. Čitateľovi pamäti sprostredkúva prierez svojou literárnou činnosťou od prvotnej „fascinácie napísaným“ (6), keď sa v detstve počas „zimných večerov opakoval ten obrad, keď sa zo slov naukladaných do riadkov starého kalendára či obchytanej knihy vynárali príbehy, ktorých zmysel mi ešte unikal“ (5), až po enumeráciu knižných titulov, ktoré stihol doposiaľ publikovať (348). Pritom sa detailne venuje inšpiračným zdrojom, ktoré determinovali tematický záber jeho diel. Zároveň opisuje okolnosti okolo vydania prvotiny *Bohovia ročných období*, keď sa „v roku 1972 ocitol na zozname takmer šesťdesiatich autorov, ktorí mali zákaz publikovať“ (86). V spomienkach sa však navracia aj k iným slovenským autorom či literárnym smerom a vytvára tak pestrý kolorit autorských osobností, ktoré formovali obraz slovenskej literatúry v jednotlivých fázach po roku 1945. Vychádza pritom najmä z osobných skúseností formou priamych stretnutí či vzájomnej korešpondencie. V literárnych exkurzoch sa vracia k Osamelým bežcom, ktorí „prišli do literatúry s dvoma hlasnými manifestmi a v nasledujúcich rokoch sa stali počuteľní“ (42), ale aj k Jánovi Buzássymu, s ktorým sa zoznámil až v čase, „keď bol už len radovým redaktorom vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ“ (114), k Ladislavovi Ballekovi, ktorého spoznal „dosť kurióznym spôsobom v roku 1972“ (142) a mnohým ďalším.

Baláž je filmový. Doposiaľ sa tri Balážove románové predlohy stali námetom filmového spracovania, pritom dva z nich, *Skleníková Venuša* a *Tu musíš žiť*, boli realizované ešte pred rokom 1989. Popisuje nielen samotný proces vzniku filmov, ale akcentuje najmä problémy, s akými sa filmári museli vysporiadať, keď pri nakrúcaní *Skleníkovej Venuše* „Mondočko, riaditeľ CHZWP ich v Novákoch vykázal z fabriky“ (192), či finančné problémy, ktoré spočiatku sprevádzali vznik filmu *Tábor padlých žien* vzhľadom na potrebu, že film sa „bude odohrávať v historických kulisách“ a Slovensko sa po rozdelení spoločného štátu „len spamätávalo z ekonomického otrasu“ (302).

Baláž spomína. V reminiscenciách, ktoré sú fundamentom záverečných kapitol knihy, sa vracia k tým, „ktorých príbehy sa už skončili“ a zastihol ich „v spomienkovom veku, nad uzatvárajúcim sa dielom, keď sa im už, čas nachýlil“ (311). Z nich napríklad Svetoslav Veigl, Ján Motulko, Henna Fiebigová. Druhá vrstvu tvoria spomienky na tých, ktorým „sa čas ešte nemal nachýliť“ (321): Peter Krištúfek, ktorého „osud sa uzavrel tragicky a nečakane na rýchlostnej ceste z Banskej Bystrice do Zvolena 23. apríla 2018“ (ibid.). Baláž tu zároveň vytvára určitú paralelu medzi osudom Petra Krištúfka a tragickou smrťou Alexandra Dubčeka. Krištúfkovou smrťou zanikla aj ich spoločná dokudráma o Dubčekovi: „Nemal som po jeho náhlom tragickom odchode možnosť zistiť, kde zostali nahraté časti dokudrámy *Návrat k Dubčekovi*“ (328).

Kniha *Môj príbeh sa ešte nekončí* je príbehom človeka a doby, v ktorej žil, je výpočtom všetkých vzostupov a pádov, ktoré autor zažíval od narodenia až do súčasnosti. Realitu neprikrášľuje, ale vypovedá o udalostiach svojej doby tak, ako ich zažil, vnímal a pociťoval. A tak je záver knihy akousi reflexiou nad tým, „koho a čo z našej tvorby v budúcnosti zaujme?“ (341). Dielo sa končí denníkovým zápisom zo dňa 17. decembra 2023, ktorý začína slovami: „Nepovažujem to za historickú chvíľu vo svojom živote, ale je to fakt, že som práve dopísal svoje pamäti“ (348).

Monika Adamická

KONTAKT

PhDr. Monika Adamická, PhD.
Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr
Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF v Nitre
Dražovská 4
949 01 Nitra
Slovenská republika
madamicka@ukf.sk